

PRILOGA K VZGOJNEMU PROGRAMU

ZAVODI ZA VZGOJO IN IZOBRAŽEVANJE

Besedilo še ni lektorirano

1. UVOD

2. MREŽA ZAVODOV ZA VZGOJO IN IZOBRAŽEVANJE

- 2.1. Mladinski domovi
- 2.2. Zavodi za vzgojo in izobraževanje
- 2.3. Prevzgojni dom
- 2.4. Druge oblike izvendružinske pomoči otrokom in mladostnikom
 - 2.4.1. Strokovna družina
 - 2.4.2. Kratkotrajna izvedružinska psihosocialna pomoč
 - 2.4.3. Mladinski centri

3. OTROCI IN MLADOSTNIKI S ČUSTVENIMI IN VEDENJSKIMI TEŽAVAMI V VZGOJNIH USTANOVAH

- 3.1. Etiološka klasifikacija (vzroki)
- 3.2. Simptomatološka klasifikacija (pojavne oblike)

4. PRIPRAVA IN IZVEDBA SPREJEMA V ZAVOD

5. CILJI ZAVODSKE VZGOJE

6. NAČELA ZAVODSKE VZGOJE

- 6.1. Načelo organiziranosti po družinskem modelu
- 6.2. Načelo samoregulacije
- 6.3. Načelo koedukacije
- 6.4. Načelo tveganja
- 6.5. Načelo avtonomije vzgojne enote (vzgojne skupine/stanovanjske skupine)

7. POGOJI IN DEJAVNOSTI ZA URESNIČEVANJE VZGOJNEGA PROGRAMA V ZAVODIH ZA VZGOJO IN IZOBRAŽEVANJE

8. VRSTE VZGOJNIH PROGRAMOV V KONTEKSTU ZAVODSKE VZGOJE

9. NOTRANJI POGOJI IN DEJAVNIKI DELOVANJA VZGOJNIH USTANOV

- 9.1. Strokovno delo z otroki in mladostniki
- 9.2. Formalno in neformalno učenje kot dejavnik razvoja
- 9.3. Prosti čas otrok in mladostnikov kot dejavnik razvoja
- 9.4. Vzgojni pomen temeljnih pravil skupinskega/skupnostnega življenja in dela v vzgojni ustanovi
- 9.5. Skupina (vzgojna/stanovanjska) kot vzgojni dejavnik
- 9.6. Vzgojitelji
- 9.7. Drugi strokovni delavci vzgojnega zavoda
- 9.8. Prostovoljci
- 9.9. Vzgojno delovanje vzgojnega zavoda kot celote
- 9.10. Osebna oskrba otrok in mladostnikov kot vzgojni dejavnik
- 9.11. Temeljne dolžnosti/pravice odraslih v vzgojni ustanovi
- 9.12. Temeljne pravice/dolžnosti otrok in mladostnikov

9.13. Mobilna socialno-pedagoška služba kot zunanji, povezovalni dejavnik

10. NAČRTOVANJE, SPREMLJANJE IN VREDNOTENJE VZGOJNIH PROGRAMOV V VZGOJNIH USTANOVAH

10.1. Načrtovanje

10.1.1. Dnevne priprave vzgojiteljev

10.1.2. Tedenski in mesečni načrt vzgojnega dela

10.1.3. Letni vzgojni načrt vzgojne skupine

10.1.4. Individualiziran program vzgoje in izobraževanja

10.2. Ostala pedagoška dokumentacija

10.2.1. Matična knjiga otrok, vključenih v vzgojno ustanovo

10.2.2. Osebna mapa otrok in mladostnikov

10.2.3. Observacije

10.2.4. Druga (neobvezna) dokumentacija

10.3. Spremljanje in vrednotenje vzgojnega dela

11. RAZVOJNE NALOGE VZGOJNIH USTANOV

11.1. Analitične in razvojno-raziskovalne naloge

11.2. Povezovanje s strokovnimi društvi in združenji

11.3. Sodelovanje s kadrovskimi in raziskovalnimi ustanovami

11.4. Povezovanje s sorodnimi ustanovami v tujini

11.5. Publiciranje

11.6. Supervizija

11.7. Intervizija

12. VZGOJNE PROGRAME V VZGOJNIH USTANOVAH IZVAJAJO

12.1. V vzgoji (vzgojitelji, svetovalni in drugi strokovni delavci)

12.2. V prilagojenem izvajanju vzgojno-izobraževalnih programov in v prilagojenih vzgojno-izobraževalnih programih

VIRI IN LITERATURA

1. UVOD

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (Ur.l.RS, šte.54/2000, v nadaljnjem besedilu Zakon o usmerjanju) uvaja v 14. členu pravno osnovo za usmerjanje otrok in mladostnikov z motnjami vedenja in osebnosti (v nadaljnjem besedilu otroci s čustvenimi in vedenjskimi težavami) v dve po intenzivnosti različni organizacijski obliki vzgoje in izobraževanja, in sicer v

- ◆ vzgojno-izobraževalne programe s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo in
- ◆ v zavode za vzgojo in izobraževanje.

Pravna novost je posledica sodobnih trendov čim večjega vključevanja (integracije oziroma inkluzije) otrok s posebnimi potrebami v sicer običajne oblike vzgoje in izobraževanja, vendar s strokovno utemeljenimi metodičnimi in kadrovskimi prilagoditvami, ki zagotavljajo uspešno vzgojno-izobraževalno delo ne le z otroki s posebnimi potrebami, ampak tudi s celotno skupino oziroma razredom, v katerega so le-ti vključeni.

Tako je **Vzgojni program** (prvi del) namenjen

- ◆ učiteljem, vzgojiteljem in drugim strokovnim delavcem v vzgojno-izobraževalnih programih s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo in
- ◆ v zavodih za vzgojo in izobraževanje.

Za razumevanje in reševanje problematike otrok s čustvenimi in vedenjskimi težavami pa lahko Vzgojni program služi vsem, ki se pri svojem poklicnem delu soočajo tudi z lažjimi oblikami čustvenih in vedenjskih težav otrok in mladine.

Drugi del, **Zavodi za vzgojo in izobraževanje**, priloga k Vzgojnemu programu, predstavlja specifičnost zavodske vzgoje v Sloveniji in je hkrati poglobitev in razširitev Vzgojnega programa, ki je povzetek temeljnih praktičnih, teoretičnih in znanstvenih spoznanj zavodske vzgoje.

2. MREŽA ZAVODOV ZA VZGOJO IN IZOBRAŽEVANJE (vrste in oblike)

V Sloveniji so 3 mladinski domovi, 7 zavodov za vzgojo in izobraževanje in prevzgojni dom. Glede na starost otrok in mladostnikov so zavodi:

- ◆ za šoloobvezne otroke obeh spolov,
- ◆ za šoloobvezne otroke in za mladostnike in mladostnice, ki so že zaključili šolsko obveznost, in
- ◆ zavodi za mladostnike in mladostnice oziroma (samo) za mladostnike, ki so že zaključili šolsko obveznost.

Po **načinu osnovnega ali poklicnega izobraževanja** so otroci ali mladostniki vključeni v:

- ◆ v osnove šole izven zavoda,
- ◆ v interne osnovne šole s prilagojenim izvajanjem,
- ◆ v osnovne šole s prilagojen programom z nižjim izobrazbenim standardom izven zavoda,
- ◆ v interne osnovne šole s prilagojen programom z nižjim izobrazbenim standardom,
- ◆ v interne programe poklicnega izobraževanja in v
- ◆ programe poklicnega izobraževanja izven zavoda.
- ◆ Eden od mladinskih domov ima tudi produkcijsko šolo (funkcionalno usposabljanje za življenje).

2.1. MLADINSKI DOMOVI

Mladinski domovi **sprejemajo** predvsem vzgojno ogrožene, vzgojno težavne, pa tudi otroke in mladostnike s čustvenimi in vedenjskimi težavami. Večina je hkrati tudi učno manj uspešna.

V dom jih **usmerjajo** centri za socialno delo. **Namen** bivanja v domu je zagotovitev pogojev varnega in zdravega osebnostnega razvoja, **cilj** pa uspešen zaključek

osnovnega in/ali poklicnega izobraževanja. Otroci ali mladostniki, ki se po odpustu iz doma ne morejo vrniti v svoje matične družine, si morajo ustvariti pogoje za samostojno življenje, pri čemer jim pomagata dom in pristojni center za socialno delo.

Vzgojni program se izvaja pretežno **v vzgojnih skupinah** (v domu) ali v **stanovanjskih skupinah** na različnih lokacijah, odvisno od koncepcije izgradnje oziroma koncepta delovanja doma. Vzgojne skupine (v domu) imajo organizirano skupno oskrbo (prehrano, pranje, likanje itd.), v stanovanjskih skupinah skrbijo otroci/mladostniki skupaj z vzgojitelji v celoti sami zase.

2.1.1. Mladinski dom Malči Belič (Ljubljana-Vič)

Kapaciteta doma je 50 otrok od 7. do 18. leta (5 centralno oskrbovanih vzgojnih skupin, ki se imenujejo družine), obeh spolov, pretežno šoloobveznih, deloma s končano šolsko obveznostjo. **Prevladujoča problematika** je socialna in vzgojna ogroženost (družinske razmere), slaba šolska uspešnost, pa tudi lažje oblike čustvenih in vedenjskih težav. V dom jih **usmerjajo centri za socialno delo** pretežno iz osrednjega in zahodnega dela Slovenije.

Otroci obiskujejo zunanje osnovne šole in šolo s prilagojenim programom (za lažjo motnjo v duševnem razvoju) v okolici doma, mladostniki pa nižje poklicne, poklicne in srednje šole na področju Ljubljane.

2.1.2. Mladinski dom Jarše (Ljubljana)

Kapaciteta domskega dela je 32 otrok in mladostnikov obeh spolov od 10. do 18. leta, ki živijo v 4 stanovanjskih skupinah na različnih lokacijah (ena poleg uprave, dve v Mostah in ena v Črnuški gmajni). **Prevladujoča problematika** je šolska neuspešnost ter čustvene in vedenjske težave. V dom jih **usmerjajo centri za socialno delo**, pretežno iz osrednjega dela Slovenije.

Dom ima **interno osnovno šolo**, ki jo lahko obiskuje do 30 šoloobveznih otrok, bodisi tistih, ki prebivajo v stanovanjski skupini bodisi iz drugih šol prešolanih neuspešnih otrok, ki pa sicer prebivajo doma. Posebnost doma je **Produksijska šola**, ki jo lahko obiskuje do 20 mladostnikov, ki so končali šolsko obveznost, a so iz različnih vzrokov, največkrat zaradi neuspešnosti, opustili šolanje v srednjih šolah. Glavni namen produkcijske šole je na osnovi doživljanja osebne uspešnosti povrniti mladostniku samozaupanje, hkrati pa se naj bi le-ta naučil osnovnih veščin in praktičnih znanj za uspešno vsakdanje življenje. Mladostniki in mladostnice iz stanovanjskih skupin v Mostah in Črnuški gmajni obiskujejo ali nižje poklicne ali poklicne ali srednje šole v Ljubljani.

2.1.3. Mladinski dom Maribor

Kapaciteta doma je 40 otrok in mladostnikov obeh spolov, od 8. do 18. leta. Otroci in mladostniki prebivajo v 5 avtonomnih stanovanjskih skupinah na različnih lokacijah v Mariboru in okolici. **Prevladujoča problematika** je socialna in vzgojna ogroženost, slaba šolska uspešnost in lažje oblike čustvenih in vedenjskih težav. V dom jih **usmerjajo centri za socialno delo** pretežno iz severovzhodnega dela Slovenije.

Šoloobvezni **otroci obiskujejo osnovne šole** v okolici stanovanjskih skupin, **mladostniki pa** nižje **poklicne** ali poklicne ali **srednje šole** v Mariboru. Nekateri mladostniki **so zaposleni** (pripravništvo).

Stanovanjska skupina kot organizacijska oblika kompletne nege, oskrbe, vzgoje in izobraževanja, običajno s šestimi do osmimi otroki ali mladostniki, s tremi do petimi vzgojitelji, v **samostojni stanovanjski hiši** ali v **večjem stanovanju** urbanega okolja, se je razvila na osnovi kritik velikih vzgojnih ustanov in humanističnih prizadevanj po normalizaciji življenja in dela otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami v času njihove institucionalne obravnave.

Življenje in delo otrok, mladostnikov in vzgojiteljev stanovanjske skupine je organizirano in teče po vzgladu večje urejene **družinske skupnosti**. Otroci in mladostniki, ki so bili prikrajšani za normalno družinsko življenje, lahko v stanovanjski skupini s pomočjo strokovnih vzgojiteljev zadovoljijo praktično vse svoje **osnovne razvojne potrebe**.

Stanovanjske skupine so lahko povsem samostojne vzgojne enote v strokovnem in ekonomskem pogledu (alternativna oblika vzgojnemu zavodu), ali pa so sestavni del več stanovanjskih skupin (skupnost stanovanjskih skupin mladinskega doma ali vzgojnega zavoda) s skupnim strokovnim in ekonomskim vodenjem. Stanovanjska skupina je lahko tudi zadnja, predodpustna faza zavodske obravnave.

Stanovanjska skupina sprejema vzgojno ogrožene otroke in mladostnike, pa tudi s čustvenimi in vedenjskimi težavami. Ker le-ti praviloma obiskujejo zunanje šole, morajo vzgojitelji posvečati njihovem osnovnemu ali poklicnemu izobraževanju posebno skrb (tekoče spremljanje prisotnosti pri pouku, uspešnost, pomoč njihovim učiteljem, še zlasti, če le-ti nimajo ustreznih socialno-pedagoških znanj in, seveda, izdatno domačo učno pomoč).

Poleg obiskovanja zunanjih šol so otroci in mladostniki v prostem času vključeni v razne aktivnosti neposredne okolice (športna in kulturna društva, delovne akcije, pomoč ostarelim in pdb.).

Stanovanjske skupine sprejemajo otroke in mladostnike praviloma po regionalnem principu, po potrebi pa tudi s področja cele države.

Posebnost oziroma novost Mladinskega doma Maribor je tudi **mladinsko stanovanje** (večja stanovanjska hiša), ki je namenjena mladostnikom in mladostnicam, ki so pripravljene oziroma sposobne za samostojno in odgovorno življenje, ki jim domska vzgoja ni več potreba, ki se še izobražujejo in nimajo nikogar, pri katerem bi do zaključka šolanja in osebne samostojnosti lahko živeli. V mladinskem stanovanju lahko prebiva do 10 mladostnikov in mladostnic.

Sicer pa so **mladinska stanovanja kot organizacijska oblika** (po zgledu skandinavskih držav) pri nas šele na začetku razvoja. Pomenijo prizadevanja za celovitost sistema pomoči otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami. So mehkejša varianta stanovanjskih skupin. Praviloma jih strokovno vodi in upravlja matična vzgojna ustanova.

Mladinski domovi imajo ne glede na to, ali gre za vzgojne skupine v eni stavbi ali za stanovanjske skupine na različnih lokacijah, centralno upravno in strokovno vodstvo.

2.2. ZAVODI ZA VZGOJO IN IZOBRAŽEVANJE

Zavodi za vzgojo in izobraževanje imajo v sistemu usposabljanja otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami najdaljšo tradicijo. **Sprejemajo** otroke in mladostnike s čustvenimi in vedenjskimi težavami, učno, poklicno in delovno neuspešne. **V zavod jih usmerjajo** pristojni centri za socialno delo v skladu zakonom, ki ureja področje zakonske zveze in družinskih razmerij v soglasju s pristojno šolsko upravo.

V zavode za vzgojo in izobraževanje se nameščajo tudi mladostniki, ki jim sodišče izreče ukrep oddaje v vzgojni zavod.

Nekateri zavodi imajo organizirane interne oblike osnovnega ali poklicnega izobraževanja. To omogoča vključitev otrok in mladostnikov, ki imajo poleg čustvenih in vedenjskih težav tudi večje učno-šolske težave in so za kompenzacijo le-teh potrebni posebej prilagojeni pogoji in ustrezno dodatno usposobljen kader.

Namen zavodske vzgoje je nudenje pogojev za varen in zdrav osebostni razvoj (kompletno oskrbo), kompenzacija razvojnih primanjkljajev in vrzeli v kognitivnem, čustvenem in socialnem razvoju, po potrebi pa tudi medicinska oskrba (splošna medicinska, pedopsihiatrična, psihoterapevtska in pdb.). **Cilj bivanja** otrok in mladostnikov v zavodu je čimprejšnja usposobitev za uspešno vrnitev/vključitev v

matično/običajno okolje in uspešno dokončanje osnovnega ali poklicnega izobraževanja.

Zavodi za vzgojo in izobraževanje so **organizirani v dveh različnih oblikah**, in sicer

- ◆ v obliki od uprave oddaljenih, dislociranih, v urbano okolje integriranih in relativno avtonomnih stanovanjskih skupin,
- ◆ ali pa v obliki klasične zavodske vzgoje (vse pod eno streho, celovita centralna oskrba itd.). Slednji imajo praviloma tudi po eno **stanovanjsko skupino**, locirano v bližnjem primestju ali v mestu. Te stanovanjske skupine imajo funkcijo bodisi zadnje faze zavodske obravnave (mehak prehod v stvarno življenje) ali možnost večje/ustreznejše izbire poklicnega izobraževanja za bolj motivirane mladostnike in mladostnice.

2.2.1. Vzgojno-izobraževalni zavod Frana Milčinskega Smlednik

Kapaciteta je 40 šoloobveznih otrok v centralnem zavodu, v starosti od 10 do 15 let, obeh spolov, v štirih vzgojnih skupinah in 8 mladostnikov in mladostnic v stanovanjski skupini v Vižmarjih pri Ljubljani. Zavod **sprejema** otroke in mladostnike s čustvenimi in vedenjskimi težavami, učno in delovno neuspešne. V zavod jih **usmerjajo** centri za socialno delo s področja cele Slovenije. Mladostniki nad 14 let, ki so storili hujša kazniva dejanja, pa so lahko usmerjeni v zavod tudi s sklepom sodišča (oddaja v vzgojni zavod).

Otroci, ki prebivajo v zavodu, **obiskujejo interno osnovno šolo** s prilagojenim izvajanjem, mladostniki stanovanjske skupine pa nižje **poklicne**, poklicne ali **srednje šole** v Ljubljani.

2.2.2. Vzgojni zavod Kranj

Kapaciteta zavoda je 40 šoloobveznih otrok obeh spolov, ki prebivajo v 5 stanovanjskih skupinah, na različnih lokacijah, na podeželskem in v mestnem okolju (Preddvor, Mlaka in Stražišče pri Kranju, v Kranju in v Škofji Loki). Zavod **sprejema**

otroke s čustvenimi in vedenjskimi težavami in učno manj uspešne. V zavod jih **usmerjajo** centri za socialno delo s področja cele Slovenije.

Vsi **otroci obiskujejo zunanje osnovne šole** (v bližini lokacije stanovanjske skupine, brez prilagojenega izvajanja), zato je v zavodu velik poudarek na izdatni in učinkoviti učni pomoči po večini za učenje nemotiviranim otrokom.

2.2.3. Vzgojno-izobraževalni zavod Veržej

Kapaciteta zavoda je 50 šoloobveznih otrok v starosti od 10 do 15 let, obeh spolov, ki so razporejeni v 5 vzgojnih skupin v eni stavbi. Zavod **sprejema** učno manj uspešne otroke s čustvenimi in vedenjskimi težavami. V zavod jih **usmerjajo** centri za socialno delo s področja cele Slovenije.

Otroci **obiskujejo osnovno šolo** skupaj z vrstniki iz Veržeja in okolice, deloma v integriranih, deloma v posebnih razredih (paralelkah).

2.2.4. Vzgojno-izobraževalni zavod Planina

Kapaciteta zavoda je 40 otrok in mladostnikov v starosti od 8 do 18 let, ki so razporejeni v 4 vzgojne skupine (paviljonskega tipa) in 8 mladostnikov in mladostnic v stanovanjski skupini v Postojni. Otroci in mladostniki imajo **kombinirane težave**, in sicer s čustvenimi in vedenjskimi težavami ter z lažjo motnjo v duševnem razvoju. V zavod jih **usmerjajo** centri za socialno delo s področja cele Slovenije, mladostniki, ki so storili večja kazniva dejanja, pa so lahko napoteni v zavod tudi s sklepom sodišča (oddaja v vzgojni zavod).

Otroci in mladostniki, ki prebivajo v paviljonih, **obiskujejo interno osnovno šolo s prilagojenim programom** (z nižjim izobrazbenim standardom) in **interne programe nižjega poklicnega izobraževanja**. Mladostniki, ki prebivajo v stanovanjski skupini v Postojni, pa obiskujejo nižje poklicne šole v Postojni.

2.2.5. Zavod za vzgojo in izobraževanje Logatec

Kapaciteta je 30 mladostnikov v zavodu, ki so razporejeni v 3 vzgojne skupine, in 8 mladostnikov v stanovanjski skupini v Ljubljani. Vsi v starosti od 14 do 18 let. V zavod jih **usmerjajo** centri za socialno delo s področja cele Slovenije, večina pa je v zavod napotena tudi s sklepi sodišč (oddaja v vzgojni zavod). Vzroki sprejema v zavod so **čustvene in vedenjske težave ter učna in delovna (poklicna) neuspešnost**. Mladostniki, ki prebivajo v zavodu, **obiskujejo ali interno osnovno šolo** za odrasle (matična osnovna šola je v Postojni) ali **programe poklicnega izobraževanja** (matične poklicne šole v Ljubljani). Praktični pouk obiskujejo v **internih učnih delavnica** (lesarstvo, kovinarstvo, avtoličarstvo). Mladostniki, ki prebivajo v stanovanjski skupini v Ljubljani, obiskujejo ali nižje poklicne ali poklicne šole v Ljubljani.

2.2.6. Vzgojno-izobraževalni zavod Višnja gora

Kapaciteta zavoda je 50 mladostnic in mladostnikov, v starosti od 14 do 18 let, ki prebivajo v 5 vzgojnih skupinah, 8 mladostnic pa prebiva v stanovanjski skupini na Brodu (Ljubljana-Višmarje). V zavod jih **usmerjajo** centri za socialno delo s področja cele Slovenije, mladostnikom ali mladostnicam, ki so storili težja kazniva dejanja, pa lahko izreče sklep oddaje v zavod tudi sodišče. Vzroki za sprejem v zavod so **čustvene in vedenjske težave ter učna in delovna (poklicna) neuspešnost**. Mladostnice in mladostniki **obiskujejo interne programe poklicnega izobraževanja** (pomožni pek, slašičar in kuhar, pomožna konfekcijska delavka, šivilja, krojačica). Praktični pouk poteka v **internih učnih delavnicah**. Patronat nad programi poklicnega izobraževanja imajo poklicne šole iz Ljubljane.

Zavod omogoča poklicno izobraževanje tudi okrog 50 dijakom iz bližnje in daljne okolice, ki dnevno prihajajo k pouku v zavod.

2.2.7. Vzgojni zavod Slivnica (pri Mariboru)

Kapaciteta zavoda je 30 mladostnikov v starosti od 14 do 18 let, ki so razporejeni v 3 vzgojne skupine (v centralni stavbi). V zavod jih **usmerjajo** centri za socialno delo s področja cele Slovenije, mladostnikom, ki storijo večja kazniva dejanja, pa lahko izreče sklep oddaje v vzgojni zavod tudi sodišče. Za vse mladostnike so značilne **čustvene in vedenjske težave ter učna in delovna** (poklicna) **neuspešnost**. Zavod nima internega izobraževanja, zato se vsi mladostniki dnevno **vozijo v Maribor**, kjer **obiskujejo različne nižje poklicne in poklicne šole**. Praktično se usposabljuje bodisi pri privatnih obrtnikih bodisi v delovnih organizacijah. To predstavlja za zavodske strokovne delavce velik napor (učinkovita učna pomoč v zavodu in nadzor prisotnosti pri teoretičnem in praktičnem pouku v Mariboru).

2.3. PREVZGOJNI DOM RADEČE

Kapaciteta Prevzgojnega doma Radeče je 68 mladostnikov in mladostnic (v manjšini) v starosti 14. do 21. oziroma 23. leta, ki jim **sodišča izrečejo sklep oddaje v prevzgojni dom**. Običajno gre za populacijo, ki je bila (neuspešno) obravnavana že v drugih vzgojnih ustanovah oziroma za populacijo **s težjimi kaznivimi dejanji in s težjimi čustvenimi (osebnostnimi) in vedenjskimi težavami oziroma motnjami** (disocialnost). V domu je organizirano **opismenjevanje** in drugo **funkcionalno** (za praktično življenje potrebno) **izobraževanje, osnovna šola**, različni **programi nižjega poklicnega izobraževanja** in **usposabljanje z delom**. Izjemoma lahko mladostniki/mladostnice obiskujejo tudi zunanje šole.

Upravni nadzor nad Prevzgojnim domom in financiranje izvaja Ministrstvo za pravosodje, vzgojno in učno osebje pa se povezuje in sodeluje z vzgojno-izobraževalnimi institucijami in s socialno-pedagoško stroko.

Za fizično in siceršnjo varnost skrbijo pooblaščenke uradne osebe, za vzgojo in izobraževanje pa pedagoški delavci (vzgojitelji in učitelji).

2.4. DRUGE OBLIKE IZVENDRUŽINSKE POMOČI OTROKOM IN MLADOSTNIKOM S ČUSTVENIMI IN VEDENJSKIMI TEŽAVAMI

2.4.1. Stokovna družina

Stokovna družina je **družinska skupnost zakoncev** in treh do petih **otrok s hujšimi čustvenimi in socialnimi primanjkljaji iz zgodnjega otroštva**. Vsaj eden od zakoncev mora biti ustrezen stokovnjak za otroke s čustvenimi in vedenjskimi težavami. Družina nudi otrokom toplo družinsko zavetje (varnost) in zadovoljuje njihove temeljne psihološke potrebe. Je torej namenjena mlajšim otrokom oziroma zgodnji obravnavi (do 12 leta).

Stokovna družina (po nemškem vzgledu) živi v večjem družinskem stanovanju, v bivalnem udobju, ki zagotavlja varnost, zasebnost in nudi otrokom kompletno nego, oskrbo in vzgojo, po potrebi pa tudi medicinsko oskrbo (v primeru psihičnih ali psihosomatskih težav). Pri nas še ne obstaja.

Glede na trend vse večje diferenciacije oziroma specializacije pomoči otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami ter praktičnih in teoretičnih spoznanj, da je zgodnja pomoč uspešnejša od kasnejše/prepozne, bi jo bilo nujno uvesti tudi v našo prakso (preventiva razvojnih posledic hujših čustvenih in drugih oškodovanj zgodnjega obdobja, ki je pogosto začetek izrazito disocialnega osebnostnega razvoja).

Stokovna družina bi se lahko financirala na več načinov - ali kot so financirane vzgojne ustanove ali kot privatna ustanova s koncesijo ali kot poseben projekt.

2.4.2. Kratkotrajna izvedružinska psihosocialna pomoč

Kratkotrajno družinsko pomoč, po potrebi od nekaj dni do enega leta (po vzgledu domačega Čepovanskega projekta zakoncev Žorž) izvaja **družinska skupnost zakoncev strokovnjakov** s petimi do osmimi **otroki ali mladostniki**, ki so **žrtve različnih oblik nasilja in zlorabe**, ki bežijo od doma, ki pri sicer normalnih umskih sposobnostih učno odpovedo, pa tudi z otroki rejniških družin, ki imajo tolikšne težave, da jih rejniška družina ne zmore več vzgojno voditi.

Družina (skupina) je nastanjena v družinski hiši v primestju večjega mesta, od koder lahko otroci in mladostniki tudi v času nudenja pomoči obiskujejo svoje matične šole, za konec tedna pa odhajajo v svoje družine.

Poleg strokovne pomoči otrokom se nudi ustrezna strokovna in druga pomoč tudi družinam (sodelovanje, svetovanje, družinska terapija in pdb.).

Oblika kratkotrajne izvendružinske pomoči je lokalnega (mestnega) pomena, zato bi se lahko/morala financirati iz mestnega proračuna. Lahko bi delovala tudi s koncesijo.

2.4.3. Mladinski centri

Mladinski center je **preventivna dnevna oblika strokovne pomoči širšemu krogu populacije** otrok in mladostnikov in nudi številne različne možnosti/oblike zaposlitev otrok in mladine. Umeščen je v urbano okolje (dobra dostopnost), bodisi kot samostojna stavba bodisi kot popoldanska dejavnost šole z enoizmenskim (dopoldanskim) poukom. Namenjen je otrokom vzgojno ali materialno šibkih družin, prezaposlenih staršev itd.

Možne oblike strokovne pomoči:

- ◆ Vsakodnevna aktualna/učinkovita učno-vzgojna pomoč,
- ◆ kvalitetno preživljanje prostega časa (praktične zaposlitve, ustvarjalne tehnično-kulturno-umetniške dejavnosti/delavnice, športne dejavnosti),

- ◆ druženje z vrstniki pod strokovnim vodstvom (treningi različnih socialnih veščin za socialno uspešnost, aktualni pogovori, sprehodi, izleti, pohodi, doživljajsko-pedagoške dejavnosti, tabori, zabave, razvedrilo in pdb.),
- ◆ samopomočne skupine (otrok otroku, mladostnik mladostniku),
- ◆ navajanje in uporaba sodobne informacijsko-komunikacijske tehnologije (učenje za življenje),
- ◆ informativne in svetovalne usluge (tudi staršem) in pdb.

Mladinski center je lahko **samostojna ustanova** (z lastnimi kadri, lastnim financiranjem), ali pa njegovo dejavnost izvaja in koordinira (bližnja) vzgojna ustanova (mladinski dom, vzgojni zavod) s svojimi strokovnimi kadri, zunanjimi sodelavci, s prostovoljnim paraprofesionalnim osebjem, s sodelovanjem nevladnih organizacij in pdb.

Mladinski centri (po danskem vzgledu) že delujejo v večjih slovenskih mestih.

3. OTROCI IN MLADOSTNIKI S ČUSTVENIMI IN VEDENJSKIMI TEŽAVAMI V ZAVODIH ZA VZGOJO IN IZOBRAŽEVANJE

Temeljna izhodišča za pojmovanje in razumevanje čustvenih in vedenjskih težav otrok in mladostnikov, ki so usmerjeni v zavode za vzgojo in izobraževanje, so podobna izhodiščem, ki so zapisana v Vzgojnem programu (prvi del, pogl.2.1.). Za globlje razumevanje in učinkovitejše reševanje problematike pa stroka ponuja več teoretičnih klasifikacij (interpretacij) vzrokov nastajanja in pojavnih oblik čustvenih in vedenjskih težav, na primer: evropska ICD-10 (1994), ki se uporabljata v klinični praksi, fenomenološka klasifikacija nemškega avtorja Schraederja (1991), pa poskusi domačih avtorjev, kot so Bregant (1987), Bečaj (1989), Skalar (1995) in Škoflek (1989) in pdb.

Avtorji in njihova spoznanja, ki jih navajamo, omogočajo poglobljeno razumevanje otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in so več ali manj prisotna tudi v praksi slovenskih vzgojnih ustanov.

Med naštetimi bomo povzeli Bregantovo etiološko in simptomatološko klasifikacijo disocialnih motenj (1987), ki v Sloveniji še vedno predstavlja konsistentni okvir za diagnosticiranje otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami, hkrati pa navaja tudi smernice za njihovo obravnavo. Dodali smo nekaj za današnji čas aktualnih pojavov čustvenih in vedenjskih težav, ki jih omenjena klasifikacija ne vsebuje in ki niso neposredno povezani z otrokovo ali mladostnikovo disocialnostjo (motnje hranjenja, zloraba prepovedanih drog in pdb.).

Disocialno vedenje pomeni v kontekstu čustvenih in vedenjskih težav nepoznavanje, neupoštevanje, odklanjanje, tudi kršitve družbenih pravil in norm. Pojem se uporablja predvsem v psihiatriji (konfliktna, disocialna osebnost), pa tudi v kriminologiji (disocialna dejanja).

3.1. Etiološka klasifikacija disocialnih motenj (Bregant, 1987)

Glede na etiologijo avtor loči 5 kategorij disocialnih motenj, in sicer:

Situacijske, to so reaktivno povzročene motnje kot posledica izjemne obremenitve pri normalni osebnostni strukturi. Kategorija vključuje normalno prilagojene otroke in mladostnike, katerih disocialno ravnanje ni v skladu z njihovo osebnostno strukturo in običajnim vedenjem. V vzgojnih zavodih običajno ne bo otrok s tovrstno etiologijo motenosti, lahko pa jih najdemo v vzgojnih ustanovah, ki imajo predvsem zaščitno funkcijo in sprejemajo otroke, ki niso moteni v razvoju, temveč le ogroženi zaradi neustreznih življenjskih razmer, v katerih so živeli doma.

Sekundarne peristatične (razvojne) motnje kot posledica motenega čustvenega razvoja z dvema podskupinama - z disocialno in nevrotično osebnostno strukturo.

V genezi nevrotične osebnostne strukture ni tako hudega zanemarjanja in neupoštevanja razvojnih potreb, tolikšnega odklanjanja ter surovosti ali tako ekstremnega razvajanja kot pri sekundarni disocialni osebnostni strukturi. Pri nevrotični osebnostni strukturi tudi ni tako daljnosežno moten socialni kontakt,

resignacija nad možnostjo lastne sprejetosti in upoštevanja ter enakovrednega tekmovanja ni tolikšna, pa tudi destruktivnost se ne odraža tako neposredno. Osnovna težnja po konstruktivnem vključevanju v družbo ostane ohranjena. Bistvene razlike med obema podskupinama otrok in mladostnikov so: Otroci z nevrotično osebnostno strukturo se težje odpovedujejo izpolnjevanju želja, otroci z disocialno osebnostno strukturo pa izrazito težijo k takojšnji zadovoljitvi. Otroci in mladostniki z nevrotično osebnostno strukturo doživljajo lastno disocialno ravnanje kot nadležni tujek, pri otrocih z disocialno osebnostno strukturo pa disocialno ravnanje izhaja iz notranjega razpoloženja, ki je usmerjeno proti okolici. Otroci in mladostniki z nevrotično osebnostno strukturo se navežejo na vzgojitelja, otroci in mladostniki z disocialno osebnostno strukturo pa oškodujejo tudi najbližje. Otroci in mladostniki z nevrotično osebnostno strukturo so redko aktivni vzpodbudniki disocialnih ravnanj, otroci z disocialno osebnostno strukturo pa večkrat dajejo pobude in vodijo disocialne akcije. Pri otrocih in mladostnikih z nevrotično osebnostno strukturo življenjska in poklicna pričakovanja niso asocialna in toliko nestvarna kot pri disocialni osebnostni strukturi.

V vzgojno izobraževalnih zavodih je najti največje število otrok iz te kategorije.

Primarne peristatične motnje kot posledica direktne miljejske okvarjenosti in zavajanja.

Skupina zajema disocialne otroke in mladostnike, ki so odraščali ob disocialnih starših, oziroma so živeli v izrazito zavajajočem okolju z značilnostmi subkulture ali kontrakulture. S psihološkega stališča ti otroci običajno niso moteni, ker ne trpijo zaradi čustvene oškodovanosti, temveč so socialno oškodovani. Kljub temu pa v tej skupini najdemo precejšnje število čustveno oškodovanih otrok, saj disocialni starši običajno nimajo posluha za otrokove razvojne potrebe.

Primarne biološko povzročene motnje kot posledica okvar centralnega živčnega sistema in psihoz.

Skupina zajema disocialne pojave, ki so posledica psihičnih in organsko cerebralnih okvar in lahko spremljajo psihoze, duševno nerazvitost in organske okvare centralnega živčnega sistema. Med slednjimi so pomembne oblike, ki se označujejo kot minimalne cerebralne disfunkcije. Kot pretežno primarno biološko pogojeno disocialnost označujemo samo tiste primere, pri katerih je biološka okvara ali posebnost tolikšna, da sama po sebi povzroča disocialno vedenje in so pri tem neugodni zunanji razvojni dejavniki nastopili šele pozneje zaradi otrokove posebnosti.

Razvojno ogroženi otroci brez disocialnih motenj. V to skupino štejemo otroke, pri katerih ne zasledimo disocialnega vedenja, s katerim bi neposredno ogrožali interese okolice oz. družbe. Kljub temu pa ti otroci in mladostniki kažejo določeno težavnost pri vzgojnem vodenju. Običajne razvojne težave so lahko pri njih bolj izrazite in se kažejo v šolskih in delovnih motnjah, v težavah pri sožitju z vrstniki in v odnosu do odraslih. Večina otrok te skupine je v mladinskih domovih in stanovanjskih skupinah.

Pomembno pri etiološki klasifikaciji je upoštevanje dejstva, da se posamezne oblike in vrste motenosti med seboj prepletajo in povezujejo.

3.2. Simptomatološka klasifikacija disocialnih motenj (Bregant 1987)

Simptomatološko klasifikacijo sestavljajo najznačilnejše pojavne oblike vedenj v posameznih kategorijah. Pri simptomatološki klasifikaciji je potrebno upoštevati naslednje temeljne značilnosti: kot disocialni simptom se upošteva tisto vedenje, ki je značilno za disocialnost in pomembno označuje njegovo ravnanje. Zato je kot disocialni simptom potrebno upoštevati le tisto vedenje, ki presega težavnostno stopnjo, ki jo je najti tudi pri običajnih otrocih oziroma mladostnikih.

Simptomatološka klasifikacija opredeljuje:

Motnje v odnosu do vrstnikov (posiljevanje s svojo voljo, prepirljivost, iskanje družbe z negativnimi vzori, spletkarjenje).

Motnje v odnosu do odraslih (predrznost, laganje in tajenje, nevodljivost, čustvena neodzivnost).

Motnje pri delu (odklanjanje učenja, odklanjanje fizičnega dela, izostajanje iz šole ali delovnega mesta).

Tatvine (v družini, izven družine, vrstnikom).

Pohajkovanje in beganje (avanturizem, izostajanje od doma in pohajkovanje, beganje od doma, izostajanje in beganje iz zavoda).

Nasilnost (izzivanje, grožnje, fizična napadalnost do vrstnikov in odraslih, uničevanje predmetov, mučenje živali).

Nastopaštvo (pretvarjanje s ciljem uveljavljanja in posluževanje prevar).

Seksualna neprilagojenost (pretirano iskanje stikov z drugim spolom, prezgodnji, neprimerni in pogosti spolni odnosi, spolni odnosi iz materialne koristi).

Avtor v zvezi s simptomatiko poudarja naslednje: "Posebno pomembno je, da pri diagnostičnem vrednotenju razlikujemo med manifestno in latentno motenostjo. Kot manifestno motenost označujemo tisto mladostnikovo vedenje, ki je neposredno moteče za okolico, ne da bi moral biti zato mladostnik razvojno prizadet. To je lahko odraz naključnih okoliščin ali češče le izraz predhodnih prilagoditvenih težav razvojnega obdobja, ki pa nimajo abnormnega pomena./.../Kot že sam izraz pove, pa je latentna motenost skrita in se ne izraža v neposredno motečem vedenju.

Predstavlja jo mladostnikova nesposobnost za takšen način življenja, ki bi mu brez kršitev družbeno priznanih pravil omogočal enakovredno tekmovanje in usklajevanje življenja z vrstniki, odraslimi in družbo ter uspešnost pri delu oz. uveljavljanje in potrjevanje svoje vrednosti ter mu zagotovil čustveno povezanost z okoljem."

Poleg simptomov disocialnih motenj je pri ustrezni celostni obravnavi otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami potrebno upoštevati tudi razne **funkcionalne** (psihične in psihosomatske) **motnje**, ki same po sebi niso vzrok oddaje v zavod, otroka ali mladostnika pa lahko pomembno ovirajo v njegovem osebostnem razvoju, vsekakor pa zahtevajo dodatno strokovno ustrezno obravnavo, bodisi posebno psihosocialno bodisi psihoterapevtsko ali psihiatrično pomoč, včasih pa tudi medikamentozno terapijo.

Te motnje so:

- ◆ motnje hranjenja (bulimija, anoreksija),
- ◆ motnje izločanja (enureze, enkopreza, zaprtje),
- ◆ govorne motnje (jecljanje, sesljanje, zatikajoč se govor, motnje artikulacije), tiki (grimase, mežikanje, skomigovanje in pdb.),
- ◆ psihomotorične motnje (motorični nemir, epilepsija),
- ◆ anksioznost, fobije, avtizem,
- ◆ lažje oblike depresij
- ◆ itd.

Posebno kategorijo predstavljajo otroci in mladostniki, ki zlorablajo prepovedane droge. Da bi bila njihova zavodska obravnava uspešna, morajo biti še pred sprejemom v zavod medicinsko obravnavani (somatska razstrupitev), v času bivanja v zavodu, vsaj v prvi fazi, pa potrebujejo ustrezno (specifično) psihosocialno obravnavo.

4. PRIPRAVA IN IZVEDBA SPREJEMA OTROK IN MLADOSTNIKOV V ZAVOD

Pravne osnove in postopki napotitve in sprejema otroka ali mladostnika v zavod za vzgojo in izobraževanje so opisani v poglavju o usmerjanju (Vzgojni program, prvi del, 3.poglavje). Poleg uradnih postopkov pa so za otrokovo uspešno vzgojo nadvse pomembne realne informacije in prvi vtisi staršev in otrok o zavodu. Zato le-ti posvečajo sprejemom otrok ali mladostnikov posebno pozornost.

Napotitev otroka ali mladostnika v zavod za vzgojo in izobraževanje je poseg v družino, ki običajno povzroči številne čustveno negativne reakcije staršev in otroka, pri starših občutke krivde zaradi lastne vzgojne neuspešnosti, pri otroku strah pred (neznanim) zavodom. Poleg tega je v laični javnosti še vedno prisotno mišljenje, da je oddaja v zavod za otroka kazen, za družino pa sramota. Vsi ti pojavi lahko povzročijo številne odpore do oddaje v zavod (pri starših in otroku) in nepotrebne odkrite in/ali prikrite ovire v zavodskih prizadevanjih, da bi s strokovno vzgojo

pomagali otroku in družini. Zato so zavodi za odpravo vseh teh za zavodsko vzgojo nekoristnih in nepotrebnih odporov in ovir izdelali v svoji dolgoletni praksi številne oblike in metode "prijaznega" sprejema otrok in mladostnikov v zavod, ki temeljijo predvsem na načelu odprte informacije. To so:

Domače internetne strani, ki so dostopne najširši javnosti in ki na enostaven, sistematičen in razumljiv način posredujejo informacije o vseh pomembnih značilnostih zavoda (lokacijo, namen, možnosti izobraževanje, vzgojne in športne dejavnosti, rekreacijo in razvedrilo, nekateri tudi osebje).

Zloženske, ki so po obsegu informacij podobne domačim internetnim stranem, ali pa vsebujejo bistveno več podrobnosti in ilustracij iz zavodskega življenja, namenjene pa so zainteresirani laični in strokovni javnosti (tudi zainteresiranim staršem, otrokom in mladostnikom).

Predsprejemni obiski otrok in mladostnikov, staršev in predstavnikov matičnih centrov za socialno delo v zavodu, katerih namen je, da se otroci (in starši) na lastne oči seznanijo in prepričajo o možnostih nadaljnjega izobraževanja, interesnega udejstvovanja in sploh osebnostnega razvoja otroka ali mladostnika v času bivanja v zavodu, pa tudi z osnovnim redom oziroma s spravili življenja in dela.

Prostovoljni prihod otroka ali mladostnika v zavod (ali v spremstvu osebe, ki otroku zagotavlja občutke varnosti), ki vsebuje tudi simbolni pomen samoodločitve in pripravljenosti za spremembe oziroma odgovornosti za lastni osebni razvoj.

Svečan in dobronameren sprejem otroka ali mladostnika v skupino, pri čemer sodelujejo na to pripravljene sostanovalci (vzgojitelji in otroci).

Nekateri zavodi omogočajo otroku ali mladostniku, ko se le-ta že dodobra seznanil s pogoji življenja v zavodu, da si med strokovnimi delavci izbere takozvanega matičnega vzgojitelja (botra, ombudsmana), ki se mu lahko zaupa v kriznih trenutkih, varuje njegove otroške/človeške pravice ali ga po potrebi zagovarja pred drugimi.

5. CILJI ZAVODSKE VZGOJE

Čustvene in vedenjske težave otrok in mladostnikov nastajajo v daljšem obdobju in so v prvi vrsti posledica družinskih dejavnikov oz. neustrezne vzgoje in neustrezne

starševske skrbi za razvojne potrebe otrok. Poleg tega preživijo otroci in mladostniki tudi v vzgojnem zavodu daljši čas (od 6 mesecev do 3 let). Zato morajo zavodi poskrbeti za zadovoljevanje vseh otrokovih razvojnih potreb, poskusiti nadoknaditi razvojne primanjkljaje in vrzeli in otroku omogočiti, da izboljša ali spremeni neustrezne načine funkcioniranja (čustvovanja in vedenja).

Cilji zavodske vzgoje so identični ciljem Vzgojnega programa (4.poglavje Vzgojnega programa, prvi del), zaradi kontinuiranega (dnevno-nočnega, celotedenskega) bivanja otrok v zavodih, pa morajo le-ti zagotoviti celovitost pogojev za uresničevanje vzgojnih ciljev (bivalnih, izobraževalnih, učnih, varnostnih, zdravstvenih, rekreativnih, razvedrilnih pogojev itd.).

6.NAČELA ZAVODSKE VZGOJE

Vzgoja in izobraževanje otrok in mladostnikov v zavodih temelji v celoti na načelih Vzgojnega programa (5.poglavje, prvi del), ki so:

- ◆ **Načelo timskega dela,**
- ◆ **individualizacije,**
- ◆ **pozitivne vzgojne usmerjenosti,**
- ◆ **aktivne vloge in soodgovornosti otroka ali mladostnika v procesu lastnega razvoja,**
- ◆ **kompensacije razvojnih zaostankov in vrzeli,**
- ◆ **kontinuiranosti vzgojno-izobraževalnega procesa,**
- ◆ **sodelovanja z družino ter**
- ◆ **načelo integracije, inkluzije in normalizacije.**

Zavodski pogoji življenja in dela pa omogočajo in zahtevajo še druga, **specifična načela zavodske vzgoje**. To so:

6.1. Načelo organiziranosti po družinskem modelu

Na čelu socialne skupnosti, ki je hierarhično organizirana, je vzgojiteljski par (ali več vzgojiteljev), ki v vzgojnem stilu prevzema tako očetovsko kot materinsko vlogo.

Otrokom in mladostnikom je zagotovljena varnost in zaščita, razumevanje in sprejemanje ne glede na njihove zaželene ali nezaželene vedenjske ali osebne značilnosti, hkrati pa so otroci in mladostniki dolžni spoštovati veljavna pravila, ki jih sprejemajo z medsebojnim dogovarjanjem. Odgovorni vzgojitelji negujejo neposredne, prijateljske odnose, so v vlogi nadomestnih staršev, poudarjajo sodelovanje, kot tudi individualno in skupinsko odgovornost. Otroci in mladostniki skupaj z vzgojitelji skrbijo za urejenost bivalnih in skupnih prostorov, prav tako pa so otroci in mladostniki odgovorni za osebno urejenost in osebno higieno. Obroke hrane si pripravljajo ali vsaj postrežejo sami ob pomoči vzgojiteljev.

Velika večina vzgojnih ustanov sprejema otroke in mladostnike obeh spolov in različnih starosti, kar je tudi značilno za družine.

6.2. Načelo samoregulacije (samourejanja)

Načelo samoregulacije je vsebovano že v odgovornosti otrok in mladostnikov, da skrbijo za osebno higieno, za osebno urejenost, za urejenost osebnih predmetov, zasebnega prostora in skupnih prostorov, prav tako pa skrbijo za prehrano in tudi za urejenost celotne skupine.

Otroci in mladostniki so dolžni spoštovati veljavna pravila skupaj s hišnim redom. Ta pravila so soustvarili, lahko pa jih tudi dopolnjujejo in spreminjajo, če jih doživljajo kot neproduktivna in kot poseg v njihovo zasebnost in v njihove pravice. Vendar pa so dolžni pravila spoštovati, dokler so veljavna in dokler skupina ne sprejme drugačnih pravil. Kršenje pravil se sankcionira v skladu s sprejetimi dogovori.

Načelo samoregulacije postavlja otroke in mladostnike v aktivno vlogo, v vlogo soupravljalcev in osebno odgovorne za vse, kar se dogaja v vzgojni ustanovi. Aktivna vloga otrok in mladostnikov ima pomembno pedagoško funkcijo, saj jim omogoča pridobivanje življenjskih izkušenj in socialnih strategij in prispeva k procesu njihove socializacije in emancipacije.

6.3. Načelo koedukacije

Že pri načelu organizacije skupine po družinskem modelu je bilo poudarjeno, da je socialna skupina po starosti in spolu mešana – heterogena. Koedukacija se uveljavlja praktično v vseh oblikah vzgoje in izobraževanja otrok in mladine. Mešana oblika je naravna skupina, ki sodi k družbeni realiteti in predstavlja optimalni vzgojni in socializacijski model v naši kulturi. V skupini prispeva k normalizaciji razmer, k normalni socialni klimi oz. k uveljavljanju načela normalizacije.

6.4. Načelo tveganja

V praksi je odločilnega pomena izračunavanje stopnje tveganja. Matični vzgojitelj oz. strokovni tim mora skupaj z otrokom ali mladostnikom presoditi, ali je posameznik pripravljen na dejavnosti in izzive, ki se odvijajo znotraj skupine in zunaj nje. Načela odprtosti v socialno okolje, normalizacije, organiziranosti po družinskem modelu, samoregulacije, koedukacije in načelo tveganja je mogoče uveljavljati tembolj, čim manjša je skupina, čimbolj je heterogena glede na spol in starost otrok in mladostnikov, čimbolj je avtonomna glede na organizacijo življenja in dela in čimbolj je odgovornost prenesena na točno določene vzgojitelje. V tem smislu imajo stanovanjske skupine bistveno prednost pred vzgojnimi zavodi.

6.4. Načelo avtonomije vzgojne enote (vzgojne/stanovanjske skupine)

Stanovanjska skupina je od matičnega zavoda oddaljena toliko, da v njenem življenju in delu ne prevladujejo vplivi matične ustanove. To načelo pride v upoštevanje predvsem v primeru ustanavljanja novih stanovanjskih skupin. Bistvo načela je v zagotavljanju

pogojev relativne avtonomije stanovanjske skupine kot **temeljne** organizacijske enote socialno-pedagoškega dela, s tem pa se izognemu tudi večji/preveliki koncentraciji otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami na eni lokaciji, kot je primer s klasičnimi vzgojnimi zavodi.

7. POGOJI IN DEJAVNOSTI ZA URESNIČEVANJE VZGOJNEGA PROGRAMA V ZAVODIH ZA VZGOJO IN IZOBRAŽEVANJE

Pogoji in dejavnosti oziroma **naloge** zavodov za vzgojo in izobraževanje izhajajo iz :

- ◆ **ustreznih zakonov**, podzakonskih ter drugih normativnih aktov in standardov, ki urejajo delovanje zavodov ter
- ◆ iz **Vzgojnega programa** in drugih strokovnih podlag njihovega delovanja (strokovna izhodišča, oblike, metode, sredstva),
- ◆ iz **razvojnih potreb otrok in mladostnikov**, ki prihajajo v zavode,
- ◆ **ciljev delovanja zavodov**,
- ◆ **temeljnih pravic otrok in mladostnikov** po ustavi, deklaraciji o temeljnih pravicah otrok,
- ◆ **namena in pomena zavodov za družbo** (zavodi kot integralni del vzgojno-izobraževalnega sistema).

Naloge vzgojnih zavodov so glede na specifičnost potreb otrok in mladostnikov in glede na njihovo umeščenost in povezanost z neposrednim okoljem podrobneje opredeljene (operacionalizirane) v njihovih letnih programih in/ali v letnih programih njihovih integralnih delov.

Za udejanjanje nalog mora zavod izpolnjevati naslednje pogoje:

- ◆ Vzgojni zavod mora imeti v okviru veljavnih normativov za svojo dejavnost **ustrezne nastanitvene in druge prostorske pogoje** (za bivanje, nego, oskrbo, učenje, interesne dejavnosti, rekreacijo, razvedrilo, možnosti osnovnega ali

poklicnega izobraževanja otrok in mladostnikov, bodisi znotraj ali izven ustanove, ustrezne pogoje za strokovno delo pedagoških in drugih delavcev),

- ◆ **zagotovljena finančna** in druga sredstva za izvajanje dejavnosti,
- ◆ **kader** z ustrežno stopnjo in vrsto izobrazbe,
- ◆ **strokovni koncept** ter organizacijo življenja in dela, ki ustreza sodobnim/humanističnim pogledom na otroke in mladostnike s čustvenimi in vedenjskimi težavami.

Pogoji in dejavnosti, določene v Vzgojnem programu (6.poglavje, prvi del), veljajo v celoti tudi za vzgojne zavode. Te so:

- ◆ **Zagotavljanje pozitivne psihosocialne klime,**
- ◆ **navajanje otrok in mladostnikov na kulturo bivanja,**
- ◆ **skrb za otrokov in mladostnikov celotni kognitivni razvoj,**
- ◆ **razvijanje moralno-etičnih, estetskih in splošno kulturnih vrednot,**
- ◆ **vzdrževanje in razvijanje otrokovih oziroma mladostnikovih stikov izven vzgojnega zavoda,**
- ◆ **dejavnosti, namenjene kompenzaciji otrokovih ali mladostnikovih razvojnih zaostankov in vrzeli,**
- ◆ **dejavnosti za otrokovo ali mladostnikovo osebno in socialno integracijo** (reintegracijo).

Naštete dejavnosti (naloge) so okvir osnovne dejavnosti zavoda za vzgojo in izobraževanje, predstavljajo sistem, ki zagotavlja celovitost vzgojnega delovanja.

8.VRSTE VZGOJNIH PROGRAMOV IN POSTOPKOV V KONTEKSTU ZAVODSKE VZGOJE

Vrste vzgojnih programov in postopkov, ki ji opredeljuje Vzgojni program (7.poglavje, prvi del), in ki so:

- ◆ **Vzgojno-preventivni,**
- ◆ **Kompenzacijski,**

◆ **Osebnostno in socialno integrativni ter**

- ◆ **Kurativni** (socialno-pedagoški, zdravstveni, psihoterapevtski postopki) veljajo v celoti tudi za zavodsko vzgojo. Predstavljajo poloperacionalizirane oblike celovite strokovne pomoči otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami (med načeli in cilji), definitivna operacionalizacija pa so konkretne strokovne priprave in izvajanje socialno-pedagoške in druge pomoči konkretnemu otroku ali mladostniku. .

1. NOTRANJI POGOJI IN DEJAVNIKI DELOVANJA VZGOJNIH USTANOV

Vzgojni zavod mora kot vzgojni sistem skladno s svojimi načeli in cilji zagotavljati temeljne pogoje in dejavnike vzgojno-preventivnega, kompenzacijskega, osebno in socialno integracijskega in kurativnega, zdravstveno podprtega delovanja (kot celota in v integralnih delih).

Temeljne pogoje delovanja predstavljajo strokovni koncept dela , funkcionalni prostorski pogoji, ustrezno usposobljeni kadri in urejeno financiranje.

Strokovni koncept mora imeti opredeljeno znanstveno-teoretično zasnovanost dela z otroki in mladostniki, opredeljeno populacijo, ki jo zavod sprejema, namen, naloge, cilje, vsebine ter temeljno naravnost, oblike in metode delovanja.

Temeljni vzgojni dejavniki delovanja zavoda so:

- ◆ Strokovno delo z otroki in mladostniki,
- ◆ formalno in neformalno učenje (izobraževanje),
- ◆ prosti čas,
- ◆ temeljna pravila skupnostnega življenja in dela v ustanovi,

- ◆ vzgojna ali stanovanjska skupina kot temeljna enota učenja, dela in življenja,
- ◆ vsakdanja oskrba (skupinska opravila, skrb zase in za druge),
- ◆ vzgojitelji in drugi strokovni delavci (strokovni tim),
- ◆ temeljne dolžnosti in pravice odraslih,
- ◆ temeljne pravice in dolžnosti otrok in mladostnikov.

9.1. Strokovno delo z otroki in mladostniki

Strokovno delo mora izhajati iz otrokovih/mladostnikovih individualnih (posebnih) potreb. Izhodišče za individualiziran pristop so anamnestično-diagnostične ugotovitve oziroma strokovno poročilo o usmeritvi v vzgojno ustanovo. Od sprejema do izdelave individualnega vzgojnega programa vzgojitelji in ostali strokovni delavci sistematično spremljajo in spoznavajo otrokove oziroma mladostnikove razvojne primanjkljaje oziroma težave, sposobnosti, potrebe, interese, pripravljenost, pričakovanja, kar je skladno tudi s sodobnimi trendi celovite institucionalne obravnave (ena vzgojna ustanova obravnava otroka oziroma mladostnika od diagnostičnih postopkov do ponovne vključitve v običajno socialno okolje). **Individualiziran vzgojni program**, ki je osnova strokovnega dela, mora biti pripravljen v zakonitem roku (enega meseca), pri sestavi katerega smiselno sodelujejo tudi starši in otrok oziroma mladostnik.

9.2. Formalno in neformalno učenje kot dejavnik osebnostnega razvoja

Učenje kot proces pridobivanja novih znanj in spoznanj razvija med številnimi duševnimi sposobnostmi tudi **kritično mišljenje**, ki lahko pripomore k **uvidu** narave osebnih težav, k **spremembam vedenja** in hitrejšemu **osebnostnemu razvoju** (zorenju).

Formalno (šolsko) in neformalno (funkcionalno, življenjsko) učenje podpira celo vrsto vzgojnih ciljev, kot so šolsko napredovanje, zaključek obveznega šolanja, poklicno izobraževanje, pridobitev poklica, trening socialnih veščin ali socialno učenje na simboličnem nivoju, socialno učenje v stvarnih in zahtevnejših življenjskih situacijah (doživljajsko-pedagoško učenje).

Zavodska oblika obravnavanja otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami je že sama po sebi bogat vir različnih oblik učenja, kot je obvezno in strokovno vodeno osnovno ali poklicno izobraževanje, izobraženi vzgojitelji, zagotovljeni materialni in organizacijski pogoji številnih neformalnih oblik izobraževanja, opremljenost vzgojnih in stanovanjskih skupin s sodobno telekomunikacijsko in informacijsko tehnologijo, dnevno časopisje, revije, knjige itd.

9.3. Prosti čas otrok in mladostnikov kot dejavnik razvoja

Po teoriji prostega časa gre v vzgojni ustanovi za dve različni obliki prostega časa - za **popolnoma prosti čas**, ki je namenjen počitku, druženju, družabnemu igranju in razgovorom z vrstniki in pdb., in **organiziran prosti čas** ali organizacija številnih za otroke in mladostnike privlačnih, zanimivih in življenjsko koristnih dejavnosti (izven pouka in domačega učenja). Med oblike organiziranega prostega časa štejemo tudi stalno obstoječe materialne in druge pogoje za spontane oziroma samoiniciativne aktivnosti otrok in mladostnikov v okviru vzgojnih načel in vzgojnih ciljev (otroška in športna igrišča, razne naprave, skupinska in individualna oprema za preživljanje prostega časa).

Organizirano preživetje prostega časa otrok in mladostnikov v vzgojni ustanovi nudi številne možnosti preventivnega, sprostitevnega, razvedrilnega, zabavnega, kompenzacijskega ter osebno in socialno integracijskega delovanja, še zlasti zato, ker se otroci in mladostniki vanje vključujejo prostovoljno, po interesih

(motivirani), kar omogoča doživljanje osebne uspešnosti, veselja, navdušenja in osebnega povezovanja otrok in mladostnikov ter mentorjev.

Nekatere najbolj **pogosto organizirane oblike** prostega časa v praksi vzgojnih ustanov so:

- ◆ Športne dejavnosti,
- ◆ tehnične dejavnosti,
- ◆ naravoslovne dejavnosti,
- ◆ kulturno-umetniške dejavnosti,
- ◆ praktične dejavnosti,
- ◆ doživljajsko pedagoški projekti (od kratkih eno do večdnevni, počitniških projektov),
- ◆ mladinski klubi (druženje z vrstniki iz okolja),
- ◆ delovne skupine (organizirana pomoč socialno ogroženim skupinam, pomoč lokalnim skupnostim pri urejanju infrastrukture, okolja, sodelovanje v lokalnih prireditvah, akcijah in pdb.)
- ◆ itd.

9.4. Vzgojni pomen temeljnih pravil skupinskega oziroma skupnostnega življenja in dela v vzgojnem zavodu

Pravila življenja in dela obvezujejo otroke in mladostnike in delavce v vzgojni ustanovi, da jih spoštujejo in se ravna po njih. Ta pravila se nanašajo na vprašanja odprtosti oz. zaprtosti vzgojne ustanove, na pravila medsebojnega komuniciranja oziroma odnosov in na hišni red, vzgojna ustanova pa jih povezuje z navajanjem, s sistemom mehanizmov nadzorovanja in s sistemom sankcij, s čimer je mogoče usmerjati in zagotavljati vedenje otrok in mladostnikov in delavcev v skladu z veljavnimi pravili.

Pravila življenja in dela ustvarjajo možnosti sožitja v vzgojni ustanovi, prispevajo pa tudi k ustreznemu vedenju tako otrok in mladostnikov kot delavcev, zagotavljajo izpolnjevanje nalog, kot sledijo iz namembnosti vzgojne ustanove in njenih programskih dokumentov. Pravila življenja in dela pomagajo ohraniti standard, razmere za življenje in delo, ohranjajo organizacijo in zagotavljajo kontinuirano delovanje vzgojne ustanove. Imajo pa tudi preventivno vzgojno in korektivno funkcijo. Prispevajo k strukturiranosti časa in prostora, določajo okvire in meje in ustvarjajo s tem v vzgojni ustanovi situacije, ki so za otroke in mladostnike predvidljive in obvladljive ter jih učijo postavljati sebi in drugim distanco in meje.

Pravila življenja in dela prispevajo k občutku varnosti. Imajo tudi socializacijske učinke. Posebej so pomembna kot vzgojno-korektivno sredstvo pri otrocih in mladostnikih, ki niso zmožni obvladovati svojega vedenja in čustev. Pravila ne smejo biti toga oziroma jih je potrebno obravnavati tako, da upoštevamo razvojne potrebe/značilnosti populacije. Občasno jih je treba analizirati z vidika novih strokovnih dognanj in jih po potrebi spreminjati oziroma dopolnjevati.

Dnevni in hišni red sta okvir pravil življenja in dela v vzgojni ustanovi in urejata logično zapovrstje pomembnih dogajanj - vstajanje ob določenem času, jutranjo osebno in hišno higieno, odhajanje v šolo ali na delovno mesto, razdeljevanje hrane po ustaljenem redu, učne ure, programirane aktivnosti v prostem času, uro, določeno za spanje itd. To so stalnice, ki tvorijo skupaj s pravili življenja in dela celovitost organizacije časa in prostora in omogočajo večjo predvidljivost dogajanja v vzgojni ustanovi. Hišni red velja za vse enako (skupinski dejavnik) in deluje samodejno. To je še zlasti pomembno za otroke in mladostnike iz neurejenih družin, za katere je značilno, da otrok niso naučile samodiscipline. Takim otrokom predstavljata dnevni in hišni red orientacijo za prilagajanje osebnih potreb skupnemu življenju in delu, upoštevanje drugih in prevzemanje odgovornosti za svoje odločitve oziroma dejanja.

9.5. Skupina kot vzgojni dejavnik

Skupina je bivalna enota otrok in mladostnikov in temeljni prostor strokovnega dela vzgojiteljev (kot stanovanje otrok in staršev oziroma družine). Otrokom in mladostnikom nudi fizične pogoje, v okviru katerih lahko le-ti zadovoljujejo svoje temeljne biološke, osebne in socialne potrebe, potrebe po človeški bližini, varnosti in zasebnosti. Skupina se oblikuje praviloma po načelu različne starosti, spolov, sposobnosti in pdb.

Skupine v zavodih se razlikujejo od stanovanjskih skupin zlasti po tem, da jih oskrbujejo domske oziroma zavodske službe (centralna kuhinja, pralnica, kurilnica, ekonomat, administracija, računovodstvo itd.), medtem ko se stanovanjske skupine, ki so običajno locirane na različnih lokacijah, oskrbujejo same. Prav ta gospodinjsko-ekonomska avtonomija stanovanjskih skupin je izhodišče oziroma pogoj še bolj naravnega, bolj družini podobnega načina življenja in dela otrok in mladostnikov ter vzgojiteljev.

Za skupino skrbijo in jo vodijo matični vzgojitelji, praviloma obeh spolov (naravne možnosti identifikacijskega učenja). Zaradi pogoste prikrajšanosti otrok in mladostnikov za normalno družinsko življenje je vzgojna ali stanovanjska skupina organizirana po vzgledu večje urejene družine (vsakdo ima svoj osebni življenjski prostor, možnosti varne, nedotakljive hrambe osebne lastnine, zagotovljene pogoje zasebnosti, dovolj osebne pozornosti, pomembnosti itd.).

Skupina nudi otrokom in mladostnikom bogato izbiro **spodbud za aktivno** in za njihov vsestranski osebni razvoj **koristno življenje**. Poleg klasičnih spodbujevalnih sredstev, kot so pohvale, priznanja in nagrade, gre še za razne življenjske situacije, kot so možnosti svobodnega druženja v skupnem življenju in delu, prijateljstvo, sodelovanje, medsebojna solidarnost in strpnost, skupno premagovanje zahtevnejših življenjskih situacij, naporov, tveganj itd.

Tudi **pravila sankcioniranja vzgojno nesprejemljivega vedenja** otrok in mladostnikov v skupini imajo več pomenov oziroma namenov. Če so otrokom in mladostnikom znana, jasna, razumljiva in jih le-ti sprejemajo, imajo **preventivni pomen** (otroci vedo, kaj ni dovoljeno, se ne sme). V primerih, ko služijo kot osnova za obravnavanje neizvršenih dogovorov, kršitev dnevnega reda, prekrškov in pdb., imajo **vzgojni pomen** (pričakujemo pozitivne spremembe).

Ker imajo lahko sankcije (graje, omejitve, kazni) za otroke in mladostnike s čustvenimi in vedenjskimi težavami tudi **negativne stranske učinke** (poslabšanje medosebnih odnosov, poslabšanje motivacije, pojav negotovosti, anksioznosti), jih vzgojitelji in drugi strokovni delavci koristijo le v strokovno upravičljivih oziroma utemeljenih primerih (ko obstaja med otrokom in vzgojiteljem dobra čustvena povezava, ko otrok sankcijo in vzgojiteljeva pričakovanja glede spremembe razume). Vrste in načini sankcioniranja morajo biti (praviloma) urejeni s posebnim dogovorom/pravilnikom, enako tudi sistem spodbud, priznanj, pohval in nagrad.

Vzgojitelji izdelajo za svojo skupino letni vzgojni program, v katerem predvidijo podrobnosti dogodkov in dogajanj, relevantnih za konkretno skupino otrok ali mladostnikov v logičnem razvojnem zaporedju (od začetka do zaključka šolskega leta, od jeseni do poletja).

Skupina je odprta socialna enota, na prosta mesta odpuščenih otrok ali mladostnikov se po potrebi sprejmejo novi skozi vse leto.

9.6. Vzgojitelji

Vzgojiteljeva vloga v skupini je osrednjega značaja in je zato njegova osebnost in opremljenost z znanji, spretnostmi in veščinami za kvalitetno opravljanje vzgojnega dela ključnega pomena. Osnovni in bistveni pogoj za delo z otroki ali mladostniki je

njegov odnos z njimi in do njih. Odnos nadomešča celo vrsto institucionalnih ukrepov in določil in je pomembno sredstvo, s katerim je mogoče vplivati na osebni razvoj otroka in mladostnika in hkrati sredstvo, s katerim vzdržuje povezanost posameznika in skupine.

Matični vzgojitelj je oseba, ki ji otrok lahko zaupa, poišče zaščito in pomoč v kriznih situacijah. Je po potrebi zagovornik otrokovih pravic, nekakšen ombudsman. Zadolžen je za enega ali več otrok ali mladostnikov, z njimi je v neposrednem odnosu.

Matični vzgojitelj ureja za "svoje" otroke tudi druge, za uspešno strokovno obravnavo pomembne zadeve. Je oseba, preko katere se skuša optimalno individualizirati delo s posameznikom.

Matičnega vzgojitelja si med vzgojitelji otrok lahko izbere sam.

Odgovornosti matičnega vzgojitelja so:

- ◆ Spremljati mora vse, kar zadeva otroka ali mladostnika, za katerega je zadolžen (zagotavlja izvajanje individualnega načrta, skrbi za izvajanje določenih nalog, zastavljenih ciljev, koordinira, zagotavlja koherentnost pristopa, pospešuje stike z zunanjim svetom).
- ◆ Uresničuje individualne dogovore, vodi razgovore v kriznih situacijah, stiskah.
- ◆ Skupaj z otrokom ali mladostnikom načrtuje zadolžitve za izboljšanje učne uspešnosti.
- ◆ Skrbi za skupno načrtovanje sredstev za osebno porabo, planiranje rekreativnih in drugih dejavnosti.
- ◆ Planira bivanje v matični družini, zdravstveno varstvo,
- ◆ Spremlja vedenja v odnosu do posameznikov v skupini in skupine.
- ◆ Sodeluje v timu za sestavo individualnega načrta, načrtuje otrokove/mladostnikove počitnice, aktivno sodeluje pri odpustu in spremlja otroka določen čas tudi po odpustu.

Skupina več vzgojiteljev tvori **vzgojiteljski tim**. Poleg vloge posebne skrbi oziroma zadolženosti za "svoje" otroke imajo vzgojitelji še vrsto drugih, za skupino kot celoto pomembnih nalog, kot so: organizacija življenja in dela skupine na sploh, svetovanje in pomoč pri vsakdanjih opravilih, nalogah, učna pomoč, animacija otrok in mladostnikov za prosti čas in interesne dejavnosti in pdb.

9.7. Drugi strokovni delavci vzgojnega zavoda

Vzgojna zavod ima za uspešno izpolnjevanje vseh svojih vzgojno-izobraževalnih nalog poleg vzgojiteljev še **druge strokovne profile**, to so: psiholog, socialni delavec in medicinska sestra. V ustanovi z interno osnovno ali poklicno šolo so strokovni delavci tudi učitelji (po Pravilniku o stopnji in vrsti izobrazbe morajo imeti dopolnilno specialno-pedagoško izobrazbo). Strokovni delavci z matičnim vzgojiteljem tvorijo **strokovni tim**, ki pripravlja **individualizirane vzgojne načrte** za vse otroke in mladostnike, spremlja njihov razvoj (po etapah) in odloča o zaključku obravnave (odpustu).

Po potrebi ima vzgojna ustanova lahko tudi stalne ali občasne **zunanje strokovne sodelavce**, to so lahko: zdravnik - pediater, stomatolog, zdravnik - psihiater, specialni pedagogi (defektologi) raznih smeri, ki sodelujejo pri realizaciji preventivnih, kompenzacijskih, kurativnih in drugih programih.

Starši otrok in mladostnikov (lahko tudi drugi pomembni odrasli iz otrokovega primarnega socialnega okolja) so pomembni dejavnik v času njihove obravnave v vzgojni zavodu, še zlasti, ko se otroci in mladostniki po odpustu vračajo v domače okolje (družino, šolo, delovno organizacijo). Starši so tudi po Zakonu o usmerjanju dolžni sodelovati pri načrtovanju individualnega vzgojnega programa svojega otroka. Poleg običajnih oblik sodelovanja z vzgojno ustanovo lahko po svojih sposobnostih sodelujejo tudi na timskih obravnavah svojega otroka.

9.8. Prostovoljci

Prostovoljno delo se lahko izvaja na različnih področjih in v različnih organizacijskih okvirih. Prostovoljni sodelavci naj bi izvajali nepoklicno prostovoljno delo. Nepoklicno prostovoljno delo je javno, organizirano in strokovno vodeno. Nepoklicno prostovoljno delo je posebno organizirano delo, ki smiselno dopolnjuje delo strokovnih ustanov, posreduje med njimi in otroki ali mladostniki ter spodbuja njihovo spreminjanje. Prostovoljci so lahko dijaki, študentje in pdb.

9.9. Vzgojno delovanje vzgojnega zavoda kot celote

Vzgojni zavod kot celota deluje na otroke in mladostnike z vsemi svojimi **značilnostmi**, znanimi navzven. To so: lokacija (kako daleč od doma), velikost (koliko novih obrazov), tradicija (je na dobrem, slabem glasu), organiziranost (se bo treba učiti, delati, podrežati hišnemu in dnevnemu redu, načini preživljanja prostega časa, dolgčas) in pdb. **Zaradi značilnosti navznotraj**, kot so dejanski dnevni in hišni red (prilagojen otrokovim potrebam in možnostim), vzgojitelji (namestniki staršev, strokovnjaki), ambient (bivalno udobje, domačnost, pogoji zasebnosti) in klima (zavzetost, pripravljenost, profesionalnost osebja), pa otrok lahko začne doživljati in tudi preživi ustanovo s pozitivnimi občutki (noben otrok namreč ne gre rad v vzgojni zavod).

Po dosedanjih domačih izkušnjah so v pogledu vzgojnega delovanja na otroke in mladostnike največje razlike v tem, ali je ustanova v prostorskem in organizacijskem pogledu na eni osrednji lokaciji (koncentracija večjega števila otrok pred vrati, na hodnikih, na dvoriščih), ali pa so bivalne enote (stanovanjske skupine) razporejene na različnih lokacijah ali celo v različnih krajih, integrirane v razna podeželska ali urbana okolja (normalizacija bivanja, skupno življenje po vzgledu družine, družinska klima, normalni človeški in sosedski odnosi) itd.

9.10. Osebna oskrba otrok in mladostnikov kot vzgojni dejavnik (v vseh oblikah vzgojnih ustanov)

Osebna oskrba otrok in mladostnikov je ena temeljnih nalog vsake vzgojne ustanove (kako ustanova v materialnem in psihosocialnem pogledu skrbi za svoje otroke). Okvir osebne oskrbe je bivalni standard, udobje, od otrokovega stola in mize do udobnega ležišča (otrokov občutek domačnosti, varnosti, zasebnosti). Osebna oskrba pomeni, da določena oseba, t.j. vzgojitelj osebno skrbi za zadovoljevanje vseh temeljnih razvojnih potreb določenega individualnega otroka, kakor skrbijo skrbni starši za svojega otroka. Z navidezno povsem preprosto oskrbo z različnimi potrebščinami, kot so higienske, šolske, osebne, denar za osebne potrebe, sladkarije itd. doživlja otrok ugodne čustvene izkušnje z odraslimi (imajo me radi). Pri tem je nadvse pomemben način, kako vzgojitelj vse to počne - prijazno, zavzeto, razumevajoče, naravno itd. Z ugodnimi čustvi pridobljene materialne dobrine imajo za otroka tudi vzgojni pomen, mu pomenijo več, nanje bolj pazi, jih ima za osebno lastnino.

Del osebne oskrbe je tudi samooskrba ali - kako vzgojna ustanova otroka uči, vzgaja, da bi znal skrbeti tudi sam zase (proces osamosvajanja). V domovih in zavodih s centralno oskrbo kuhanja, pranja, likanja, šivanja in podobnih uslug je za to učenje nekoliko manj možnosti kot v stanovanjskih skupinah, vendar so v tovrstnih novozgrajenih domovih in zavodih stanovanja vzgojnih skupin opremljena vsaj s čajnimi kuhinjami za pripravo zajtrkov, hitro pripravo hrane, s pralnimi in pomivalnimi stroji ter podobno družinsko-gospodinjsko opremo.

Otroci, prikrajšani za normalno družinsko življenje, niso bili deležni vzgoje, kako lahko in morajo skrbeti posamezni člani družine tudi drug za drugega. Ekvivalent tega učenja in vzgoje v ustanovi so razne oblike medsebojne sodelovanja in pomoči, kot so skupna, skupinska opravila, skrb za red in čistočo, sobne rastline in pdb., pomoč pri učenju in druge medsebojne usluge, uslužnosti.

9.11. Temeljne dolžnosti in pravice odraslih v vzgojni ustanovi

Odrasli v vzgojni ustanovi, to so vzgojitelji, učitelji, socialni delavci, psihologi, administrativno-tehnični delavci itd., imajo za otroke in mladostnike mnogo pomenov. V določenem smislu so vsi poklicni vzgojitelji, nadomeščajo starše, so neposreden vzgled in na sploh predstavljajo svet odraslih oziroma veljavne družbene vrednote.

Kot poklicni vzgojitelji oziroma strokovnjaki morajo v okviru svojega strokovnega dela:

- ◆ Otrokom in mladostnikom nuditi, zagotavljati osebno varnost in zaščito (support),
- ◆ delovati preventivno (preprečevati nastajanje novih osebnih težav, odvisnosti),
- ◆ ustrezno reagirati na nesprejemljive oblike vedenja,
- ◆ otrokom omogočati pozitivno identifikacijo,
- ◆ enakopravno obravnavati vse otroke in mladostnike ne glede na obliko in stopnjo težavnosti,
- ◆ nuditi učinkovito učno pomoč,
- ◆ spodbujati in omogočati pridobivanje novih znanj, življenjsko uporabnih izkušenj in spoznanj,
- ◆ nuditi ustrezno socialno oporo,
- ◆ po potrebi nuditi hitro zdravstveno pomoč,
- ◆ nuditi otrokom in mladostnikom razumljive, koristne nasvete, svetovanje, ko je potrebno, tudi (laično) pravno pomoč itd.

Temeljne pravice odraslih v vzgojni ustanovi izvirajo so:

- ◆ varnost opravljanja dela,

- ◆ strokovna avtonomija,
- ◆ permanentno strokovno izpopolnjevanje in
- ◆ pravice, ki izvirajo iz Zakona o delovnih razmerjih in drugih zakonov, ki urejajo medsebojne odnose zaposlenih v javnih in drugih zavodih.

9.12. Temeljne pravice in dolžnosti otrok in mladostnikov

Otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami so bile prikrajšane/kršene številne temeljne otroške oziroma človeške pravice, na primer, da niso bili sprejeti, ljubljani, niso bili deležni kvalitetne vzgoje, šolske in druge uspešnosti itd. Zato se je treba v vsaki vzgojni ustanovi še posebej posvetiti zagotavljanju pogojev, razmer, ozaveščanju vsakogar o nujnosti zadovoljevanja temeljnih otrokovih potreb, ki so sicer implicitne že v vzgojnem programu in v njegovih operacionaliziranim oblikam vzgojnega delovanja, žal pa so prevečkrat spregledane, in sicer tako, da odrasli mislijo, da jih izpolnjujejo, otroci in mladostniki pa tega ne doživljajo oziroma mislijo, da so zanje prikrajšani, zato jih tudi na tem mestu navajamo eksplicitno (samo temeljne).

Otroci in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami imajo v času bivanja v vzgojni ustanovi naslednje **temeljne** (otroške, človeške) **pravice**:

- ◆ Da so upoštevani, spoštovani,
- ◆ da se lahko pogovarjajo, izražajo svoja mnenja, tudi verska čustva, prepričanja brez strahu,
- ◆ da se, če pripadajo drugim narodom, narodnostim, rasam ali veroizpovedim, počutijo, kot se počutijo slovenski otroci in mladostniki (s čustvenimi in vedenjskimi težavami),
- ◆ da veljajo pravila življenja in dela v vzgojni ustanovi za vse enako,
- ◆ da jim je zagotovljeno bivalno udobje, zasebnost, varnost osebne lastnine,

- ◆ da lahko po svojih sposobnostih/zmožnostih sodelujejo pri načrtovanju življenja in dela v vzgojni ustanovi (individualno in skupinsko),
- ◆ da jih osebje (fizično, psihično) zaščiti, če jim grozijo ali jih kako drugače ogrožajo drugi otroci ali mladostniki,
- ◆ da si lahko izbirajo prijatelje,
- ◆ da se lahko izobražujejo, učijo in da so deležni učinkovite učne pomoči (vzgojiteljev, učiteljev, vrstnikov, prostovoljcev),
- ◆ da se lahko spočijejo, kadar so utrujeni,
- ◆ da imajo okusno in kvalitetno in zdravo prehrano,
- ◆ da imajo možnosti in da lahko koristno izkoristijo svoj prosti čas, se lahko razvedrijo, zabavajo,
- ◆ da imajo hitro in ustrezno zdravstveno varstvo, zdravljenje,
- ◆ da imajo kvalitetne vzgojitelje in kvalitetne učitelje,
- ◆ da so lahko drugačni od drugih drugačnih,
- ◆ da jim je zagotovljeno osebno (človeško) dostojanstvo.

Temeljne dolžnosti otrok in mladostnikov v vzgojni ustanovi pa so:

- ◆ da upoštevajo in se ravnavajo po veljavnem hišnem (tudi dnevnem) redu,
- ◆ da upoštevajo nasvete, navodila in druge za njihov osebni razvoj koristne ukrepe svojih vzgojiteljev (in drugih strokovnih delavcev),
- ◆ da varujejo svoje zdravje,
- ◆ da ne ogrožajo svojih sobivalcev itd.

9.13. Mobilna socialnopedagoška služba kot zunanji, povezovalni dejavnik

Mobilna socialnopedagoška služba (pomoč), ki jo izvajajo strokovni delavci vzgojnih zavodov, je oblika dodatne strokovne pomoči otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami, ki se izobražujejo v zunanjih vzgojno-izobraževalnih ali

poklicnih programih. To so lahko iz zavodov odpuščeni otroci ali mladostniki ali učno in vzgojno težavni učenci in dijaki, ki so usmerjeni vzgojno-izobraževalne programe s prilagojenim izvajanjem, v katerih pa nimajo ustrezne dodatne strokovne pomoči.

Mobilna socialno-pedagoška služba izvaja:

- ◆ pomoč pri prepoznavanju in razumevanju vzgojnih in učnih težav,
- ◆ svetuje ustrezne socialno-pedagoške postopke/ukrepe/intervencije,
- ◆ pomaga pri sestavljanju individualnih vzgojnih programov in realizaciji le-teh,
- ◆ svetuje učiteljem in drugim strokovnim delavcem pri reševanju vzgojne problematike,
- ◆ pomaga ali vodi razne socialno-pedagoške dejavnosti z učenci ali dijaki (dejavnosti čez vikend, socialno-pedagoške delavnice, krajše ali daljše doživljajsko-pedagoške projekte, počitniške zaposlitve itd.),
- ◆ svetuje in pomaga reševati razne krizne situacije z učenci, dijaki in pdb.

Mobilna socialno-pedagoška pomoč formalno še ni uveljavljena, zaradi potreb pa se v praksi že izvaja.

10.NAČRTOVANJE, SPREMLJANJE IN VREDNOTENJE ZAVODSKE VZGOJE (vzgojnih programov)

10.1. Načrtovanje

Načrtovanje je proces, ki pomeni odločanje o tem, kakšna bo prihodnost vzgojno-izobraževalne ustanove in o tem, kako bo ustanova načrtovane kratkoročne in dolgoročne cilje za posameznika, vzgojno ali stanovanjsko skupino in ustanovo kot celoto tudi dosegla. Načrtovanje v vzgojno-izobraževalni ustanovi obsega:

- ◆ Načrtovanje učno-vzgojnih smotrov in ciljev za posameznika z individualiziranim programom vzgoje in izobraževanja,
- ◆ načrtovanje učno-vzgojnega dela v vzgojni ali stanovanjski skupini z dnevnim,

tedenskim, mesečnim in letnim programom,

- ◆ načrtovanje vzgojno-izobraževalne ustanove z letnim delovnim načrtom.

Vzgojne ustanove vodijo strokovno dokumentacijo v prilagojenem obsegu glede na izvajanje programa vzgoje in izobraževanja skladno s Pravilnikom o dokumentaciji v 9-letni osnovni šoli in v skladu s Pravilnikom o strokovni dokumentaciji v srednješolskem izobraževanju.

Kot specifične ustanove pa vodijo tudi:

10.1.1. Dnevne priprave vzgojiteljev

Dnevne priprave vzgojiteljev se nanašajo na stvarne vzgojne vsebine, ki so metodično pripravljene za konkretno izvedbo določenega dne. Kljub konkretno načrtovanim aktivnostim pa mora biti dnevna priprava fleksibilno naravnana na morebitne spremembe in dopolnila, ki jih zahteva trenutna situacija v skupinsko-dinamičnem procesu vzgojne skupine. Dnevne priprave vzgojitelj beleži v **Dnevnik vzgojiteljevega dela**.

10.1.2. Tedenski in mesečni načrt vzgojnega dela

Tedenski in mesečni načrt vzgojnega dela je načrtovanje aktivnosti v vzgojni skupini za določeno časovno obdobje. Obsega načrtovanje vzgojnih aktivnosti skupine in posameznikov v njej. Vključuje izpolnjevanje ustaljenega programa dela (železni repertoar), delovne aktivnosti skupine, vzgojne ure, prostočasne in športne aktivnosti ter druge aktivnosti, ki so značilne za konkretno vzgojno skupino.

10.1.3. Letni vzgojni načrt skupine

Letni vzgojni načrt vzgojne/stanovanjske skupine zajema vse naloge, ki jih vzgojitelji načrtujejo za svojo skupino in za delo s posameznimi otroki in mladostniki v njej. Vključuje objektivne in subjektivne okoliščine, ki so na voljo v vzgojni ustanovi.

Vsebuje pa tudi posebne okoliščine, ki so nepredvidljive in jih pri globalnem načrtovanju ni bilo mogoče upoštevati.

10.1.4. Individualiziran program vzgoje in izobraževanja

Individualiziran program vzgoje in izobraževanja je program, ki ga po mesecu dni bivanja v ustanovi pripravi strokovni tim skupaj z otrokom ali mladostnikom, starši in s predstavnikom centra za socialno delo. Načrt na osnovi diagnostičnega materiala in dotedanjih opažanj pripravijo vsi strokovni delavci, ki se neposredno vključujejo v delo z otrokom. Načrt vsebuje aktivnosti in vsebine, ki so načrtovane dolgoročno, pa tudi dejavnosti, ki so kratkoročne narave in so že predvidene za izvedbo.

10.2. Ostala pedagoška dokumentacija

Pedagoška dokumentacija je obvezna sestavina spremljanja pedagoškega procesa v vzgojno-izobraževalni ustanovi. Je prikaz kompleksnega stanja ustanove in posameznih subjektov v njej. Vzgojno-izobraževalna ustanova vodi pedagoško dokumentacijo tako, da je varovana poklicna skrivnost in da niso ogrožene temeljne pravice otrok in mladostnikov, o katerih so v dokumentaciji zbrane informacije.

Vzgojne ustanove morajo voditi dokumentacijo tako, da je zagotovljeno varstvo osebnih podatkov skladno s predpisi.

10.2.1. Matična knjiga otrok, vključenih v vzgojno ustanovo

Matična knjiga vključenih otrok v vzgojno ustanovo je dokument, v katerega se vpisujejo otroci in mladostniki po vrstnem redu, kot so bili sprejeti. Vsebuje osnovne podatke o otroku, njegovih starših ali skrbnikih, rojstne podatke, naslov stalnega bivališča, datum sprejema in odpusta ter kraj, kamor je otrok odpuščen ali premeščen.

10.2.2. Osebna mapa otroka ali mladostnika

V osebno mapo vlagamo vse dokumente, ki jih je vzgojno-izobraževalni ustanovi posredoval center za socialno delo pred namestitvijo v zavod. V osebno mapo sodi tudi vsa ostala diagnostična dokumentacija, kot tudi evidence, razna poročila, spričevala, potrdila, uradni zaznamki in zapisniki o otroku ali mladostniku. V osebni mapi je tudi individualiziran program vzgoje in izobraževanja, zaznamki evalvacijskih timov, polletna in letna poročila vzgojiteljev/učiteljev.

Osebno mapo praviloma vodi svetovalni delavec, je pa na vpogled strokovnim delavcem zavoda in sodi med strogo varovane dokumente.

10.2.3. Observacije

Observacije so pisna zapažanja vzgojiteljev, učiteljev in drugih strokovnih delavcev iz vsakodnevnega življenja in dela z otroki in mladostniki. Nanašajo se na njihove pozitivne in negativne manifestacije, ki jih je mogoče zaznati v vzgojni skupini ali šoli. Observacije se vodijo za vsakega otroka posebej. Konec šolskega leta se vnesejo v osebno mapo otroka in so sestavni del diagnostične dokumentacije.

Vzgojne ustanove se lahko odločijo, da strokovne službe, ki izvajajo učno-vzgojni proces, pišejo ločene observacije.

10.2.4. Druga dokumentacija

Vzgojne ustanove lahko vodijo tudi drugo/drugačno dokumentacijo, katere obliko in vsebino določijo same glede na specifične potrebe, na primer v avtonomnih stanovanjskih skupinah.

Pri vodenju strokovne dokumentacije mora vzgojna ustanova upoštevati zakonska določila o hranjenju dokumentacije.

10.3. Spremljanje in vrednotenje vzgojnega dela

Bistvo vrednotenja je, da z njim skušamo na različne načine ugotoviti, ali in do katere mere smo dosegli načrtovane cilje na vseh ravneh - pri posamezniku, v skupini in v ustanovi.

Spremljanje in vrednotenje posebnih vzgojnih programov obsega vzgojiteljeve postopke, opažanja in pisne dokumente o učno-vzgojni rasti ter napredku otroka in mladostnika. Poleg pisnih dokumentov se spremljanje in vrednotenje izvaja tudi preko konzultacij, analiz vzgojnega dela, pedagoških konferenc, timskih sestankov, intervizije in supervizije. Poleg vrednotenja posameznih otrok in mladostnikov v vzgojno-izobraževalnih ustanovah sprotno evalviramo tudi postopke in učinkovitost doseganja vzgojno-izobraževalnih ciljev posameznih strokovnih delavcev, vzgojnih skupin in ustanove kot celote. Ugotovitve v postopku spremljanja in vrednotenja so temelj za nadaljnje načrtovanje!

11. RAZVOJNE NALOGE

Čustvene in vedenjske težave otrok in mladine so predvsem posledica neugodnih družinskih situacij in razmer zaradi neskladnosti značajev, medsebojnega nerazumevanja, neuskkljenih vzgojnih postopkov partnerjev, pa tudi zaradi določenih družbeno-ekonomskih dogajanj, kot so stečaji podjetij, odvečna delovna sila, brezposelnost, ki prizadenejo najprej družine z nizkim poklicnim in socialno-ekonomskim statusom (pretežni del družin otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami). Družbene in družinske razmere se torej neprestano spreminjajo, s tem pa tudi problematika rizičnih družin in simptomatika/pojavne oblike razvojnih težav otrok in mladine, zato jim je treba slediti in jih raziskovati (z lastnim znanstveno-raziskovalnim delom).

Družbenim in družinskim spremembam, ki generirajo družinske krize ter posledično s tem tudi čustveno in vedenjsko problematiko otrok in mladine, se posvečajo tudi matične/komplementarne stroke (socialna in specialna pedagogika, izvedružinska vzgoja, psihologija, socialno delo, zdravstvo in pdb.) ter praksa, in sicer z empiričnimi, akcijskimi ter drugimi raziskavami in evalvacijami.

11.1. Analitične in razvojno-raziskovalne naloge

Izvajati je možno vsebinske in strokovne evalvacije dela vzgojnih ustanov vsakih nekaj let. Z dobljenimi rezultati bi lahko načrtovali vizijo oziroma izdelali/pripravili strateške načrte za naslednjih 3-5 let. Posnetek trenutnega stanja bi lahko pridobili s SWOT ali SPIN analizami, opravili bi jih lahko v vzgojni ustanovi sami ali pa s pomočjo/sodelovanjem registriranih/izkušenih raziskovalcev.

11.2. Povezovanje s strokovnimi društvi in združenji

Vzgojne ustanove se lahko povezujejo z obstoječimi društvi in združenji, ki se ukvarjajo s populacijo otrok in mladine s čustvenimi in vedenjskimi težavami, ta so:

- ◆ Društvo za doživljajsko pedagogiko (pripravljajo projekte, v katere se vključujejo otroci/mladostniki, prav tako organizirajo seminarje za strokovne delavce v oblikah permanentnega izobraževanja),
- ◆ BIVA, društvo strokovnih delavcev stanovanjskih skupin v Sloveniji, ki se ukvarja s težavami, s katerimi se srečujemo pri delu tudi vzgojne ustanove, organizira seminarje in predavanja (permanentno izobraževanje), organizira srečanja in izmenjave otrok/mladostnikov, ki bivajo v stanovanjskih skupinah in mladinskih domovih, izdaja publikacije (populariziranje in prepoznavanje področja in ustanov),
- ◆ Združenje za socialno pedagogiko, ki organizira seminarje (permanentno izobraževanje kadra), izdaja strokovne revije,
- ◆ Študijske skupine Zavoda za šolstvo, izmenjave izkušenj, strokovna predavanja, strokovne ekskurzije,
- ◆ Študijska skupina Društva defektologov Slovenije, Sekcija MVO, ki organizira seminarje (permanentno izobraževanje).

11.3. Sodelovanje s kadrovskimi in raziskovalnimi ustanovami

Sodelovanje s Pedagoško fakulteto v Ljubljani, z oddelkom za Socialno pedagogiko, s Fakulteto za socialno delo v Ljubljani in z drugimi fakultetami s področja družbenih ved za izobraževanje kadrov in za izdelovanje različnih znanstveno-raziskovalnih nalog.

11.4. Povezovanje s sorodnimi ustanovami v tujini

Sodelovanje z različnimi sorodnimi ustanovami doma in v tujini v obliki medsebojne izmenjave izkušenj in skrbi za strokovno rast ustanove oziroma strokovnih delavcev, različne kadrovske izmenjave (izobraževanje kadrov v tujini in izmenjave otrok/mladostnikov).

11.5. Publiciranje

Za populariziranje področja in stroke se trudi vsaka vzgojna ustanova na svoj način. V glavnem imajo že vse izdelane zloženke s predstavitvijo svoje dejavnosti, pišejo članke v časopise in strokovne revije, dajejo različne intervjuje po radiu, televiziji itd.

11.6. Supervizija

Skupinsko supervizijo v smislu edukacije, supporta, osebno integrativnih, mentalno-higienskih procesov izvaja že precej slovenskih vzgojnih ustanov. Izkušnje so pozitivne, zato bi jo kazalo uvesti še v tiste ustanove, ki je še niso uvedle in jo zaradi mentalno-higienskih obremenitev pri delu z otroki in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami tudi formalizirati oziroma uzakoniti.

11.7. Intervizija

Intervizija v pomenu medsebojne prijateljske strokovne pomoči in supporta (v vzgojiteljski ekipi, kolektivu) je prav za prav naravna/logična posledica iskrenih medosebnih odnosov, usklajenega delovanja v korist otrok in osebja (si medsebojno zaupajo, živijo in delajo za skupne cilje, ne tekmujejo za osebni prestiž itd.).

Intervizija je tako bolj vprašanje ozaveščenosti, osebnih in skupinskih etično-moralnih norm kot pa vprašanje posebne edukacije, še zlasti zato, ker gre za ustrezno akademsko izobražene kadre (vzgojitelje, učitelje, psihologe, socialne delavce in ostale).

12. VZGOJNE PROGRAME V VZGOJNIH ZAVODIH IZVAJAJO

12.1. V vzgoji (vzgojitelji, svetovalni in drugi strokovni delavci)

Vzgojitelji otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskim i težavami so lahko univerzitetni diplomirani socialni pedagogi in diplomanti predhodnih višjih in visokih študijskih programov (specialni pedagogi za motnje vedenja in osebnosti, profesorji defektologije za motnje vedenja in osebnosti, profesorji socialne pedagogike).

Vzgojno delo lahko opravljajo tudi diplomanti višjih in visokih pedagoških programov, ki so opravili dopolnilno socialno-pedagoško izobrazbo.

Dopolnilno socialno-pedagoško izobrazbo morajo opraviti tudi zavodski svetovalni delavci.

12.2. V prilagojenem izvajanju vzgojno-izobraževalnih programov in v prilagojenih vzgojno-izobraževalnih programih

Otroke in mladostnike s čustvenimi in vedenjskimi težavami lahko v vzgojno-izobraževalnih programih s prilagojenim izvajanjem in v poklicnih programih

poučujejo predmetni učitelji oziroma profesorji in učitelji praktičnega pouka, ki so so si pridobili dopolnilno socialno-pedagoško izobrazbo. V prilagojenih vzgojno-izobraževalnih programih pa lahko poučujejo specialni pedagogi oziroma defektologi ustrezne vrste izobrazbe.

VIRI IN LITERATURA

Bregant, Leopold (1987): Klasifikacija disocialnih motenj, Ptčki brez gnezda, št., letnik, Ljubljana: Društvo defektologov Slovenije

Milivojevič, Zoran (2001): Zapiski seminarja Delo s starši otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami

Skalar, Vinko (2001): Vzgojne ustanove na prehodu v postindrustrijsko družbo. Socialna pedagogika, Ljubljana. Društvo za socialno pedagogiko.